

A MAGYAR NEMZETESZME

JEGYZETEK JOÓ TIBOR KÖNYVÉHEZ

Írta: *Sárkány Oszkár*

MIELŐTT néhány kiegészítő glosszát fűznék Joó Tibor kitűnő könyvéhez, kénytelen vagyok éppen az előttem fekvő munka alapján egy-két terminus technikus jelentését megállapítani. «A nemzet emberi közösség. Az emberi szellem szervezi az ösztönös együttélés természeti állapotából, hosszú fejlődés folyamán, közbeeső állapotok sorozatában. S ami éppen nemzetté teszi, az egy fogalom, mit a nemzet mibenlétéről fogadott el a közösség, s mi életét mint eszmény és cél irányítja. Tagjai ebbe az eszmébe vetett hitben forrnak össze nemzetté. E fogalom és maga a nemzeti közösség is történeti képződmény, tehát változáson, fejlődésen mennek keresztül.» (5. l.) «A nemzet lényege sem az államiságban, sem a származásban, sem a nyelvben, sem a földrajzi hazában, még a kultúra egészében és a pusztá sorsközösségben sem gyökerezik, s ezek csak másodlagos képződmények magához a nemzethez képest... A nemzet elvileg valamennyiük nélkül meglehet.» (16—17. l.) «A nép és nemzet körében az évszázadok alatt kifejlődött hagyományos kultúrrendszer öröklök a tagok, úgyhogy azt mondhatjuk, hogy a nemzet voltaképpen nem egyéb, mint hagyomány.» (175. l.) «A népiség inkább hagyomány és teljesültség, a nemzetiség hivatás és feladat.» (184. l.) «A nemzet lényege ennek az öntudatnak a felébredéséhez van kötve, a hivatástudathoz, mely ezzel együtt jár, s melyet teljesítendő feladatként vállal. Ez a nemzet eszméje, s ez logikai értelemben maga a nemzet, a nemzet, mint idealitás.» (185. l.) «Szellemének lényege az öntudat. A nemzet önmagát, mint nemzetet, mint közösséget tudja és tekinti, s feladatot lát maga előtt a többi nemzet, az emberiség körében, s ez a feladat egészen ideális és transzcendens feladat... a nemzet tagjai is ebben a hivatásban tartoznak össze, ideálisan, nem reálisan. A nemzet végső értelmében hivatásközösség.» (188—189. l.) «A nemzet... nem természeti képződmény, hanem szellemi alkotás.» (195. l.)

Joó Tibor nemzeteszmenyről és az eszményről alkotott fogalomról beszél. A fogalom azonban koronként és tájanként változik, sőt változik a nemzetlétél módja is, mert ez a fogalomhoz van kötve: a nemzetfogalom határozza meg, hogy egy emberi közösség nemzetnek érzi-e magát, vagy sem, és mekkora körre terjeszti ki a nemzet fogalmát. A nemzet maga is szükségképpen változik,

hiszen történelmi fejlődés eredménye, amint keletkezik, úgy meg is szűnik, a hivatásközösség felbomlik, vagy átalakul, a nemzetet összetartó hivatástudat meggyengül, a közösséget fenntartó segéd-eszközök: a közös haza, közös nyelv, közös államiság felbomlása magának a nemzetnek a bomlására is vezethetnek, vagy a nemzetfogalom átalakulását eredményezik.

«A magyar nemzeteszme» harcos könyv — az ú. n. nyugati nemzetfogalom ellen harcol, s ezért talán túlszigorú, mikor a közös haza és a közös nyelv szerepének megítéléséről ír. Elismeri ugyan fontosságukat, de egyrészt az ősi magyar és az ideális nemzeteszme magaslatáról nem ismeri el, hogy lehetséges a nemzet sorsában olyan fordulat, melyben a hivatásközösség éppen a közlési nehézségek miatt bomlik fel. Elképzelhető olyan kor bármelyik nemzet életében, melyben a hivatás teljesen irodalmi térre terelődik s a nemzeti nyelvek közül csak az egyik alakul át hivatáshordozóvá. Ugyanígy az állami feldaraboltság is a nemzet felbomlására vezethet, mert a leszakadt, vagy elszakadt tagok nem vehetnek részt a hivatás gyakorlásában és idegen befolyásra a nemzethez tartozás öntudata is meggyengülhet, sőt elenyészhet.

Példát találhatunk a magyar fejlődésben. Joó Tibor könyvének megítélésében sokakat éppen nemzeti kultúránk elfogult szeretete fog vezetni. Hogyan, hát magyarnyelvű nemzeti kultúránk a maga egészében egy tévedés, egy történelmi félrelépés gyümölcse? Hogyan, hát a magyar nemzeteszme igenlése a XIX. századbeli költészetünkben istenített nemzeteszme tagadását jelenti? Nemzetünk történelmi emlékezetében éppen a XIX. század nagy eseményei lettek nemzetteremtő hagyománnyá s ma a hagyományossá lett, idegen eredetű nemzetfogalom szempontjából az ősinék rajzolt nemzeteszme, mely a «nyilat viselőket» foglalta egy törzsszövetségébe, egy név, egy hivatás védőszárnyai alá, ez a nemzeteszme az idegen, a káros, mely ha nem is nemzeti kultúránk tagadására, de jelentőségének csökkentésére, vagy helyesebben nemzeti kultúránk súlypontát helyezésére törekszik. A csak kevesektől olvasott, szinte kézirat gyanánt terjesztett Szigeti Veszedelem a közönség szempontjából tekintve is nemzetibb volt, mint Vörösmarty, Petőfi, Arany egész költészete, mely számosabb, de szűkebb körhöz szólott.

Ami régebbi irodalmunkban valóban fontos, nemzeti vagy nemzetivé nevelő volt, eljutott a nemzet minden tagjához, legalább elvben. A néppel kiegészített nemzet sokkal távolabb állt a hivatástudathordozó irodalomtól, mint a régebbi századok nemesi nemzete. Werbőczy Tripartituma a latin eredeti mellett német és magyar fordításban terjed, Zrínyi Szigeti Veszedelme horvát fordításban szól a nemzet horvátnyelvű tagjaihoz; másnyelvű fordításra azonban nem is volt szükség, mert a magyar nyelv e kétségtelen fénykorában nyelvünk nemzetibb volt, mint valaha,

a nemzet idegen anyanyelvű tagjai nagyobb számban értették, mint valaha. Nem voltak nyelvi surlódások, mert hiszen az anyanyelvet nem önmagáért művelték, sőt nem is volt szükség tervszerű nyelvművelésre, a nyelv, mint a jó penge, használat közben csiszolódt. Nem volt több, mint használati tárgy, nem követelte magának azt a vallásos tiszteletet, mely majd Kazinczyék sterilizált, rokokómódra nyesett és ápolt nyelvének kijárt. E régi magyarság nyelvi kifejeződései sohasem elszigeteltek — megtaláljuk velük párhuzamosan a másnyelvűeket is. A magyarnyelvű kurucköltészet mellett van egy szlovák és ruszinnyelvű, a XVI. század történeti epikája is felmutat másnyelvű, különösen horvát és szlovák párhuzamokat. A magyarnyelvű kurucköltészet azonban akkor sem jelentett volna nemzetbomlást, ha nem talált volna valamilyen okból szlovák visszhangra, mert hiszen a kurucság nem ezekben a költeményekben fejeződött ki, hanem elsősorban haditettekben. Már ezeknek a jelenségeknek tanulmányozása is arra a gondolatra vezet, hogy a hivatástudat elirodalmiasodása az a helyzet, mely minden eszméből kénytelen legalább irodalmat teremteni — ez volt az aktív, harcos, nem-könyvbűvár népre teremtett magyar nemzetfogalomnak a halála.

A magyar-nemmagyar párhuzamosság a magyar haza kultúrterületén egyes viszonylatokban még akkor is fennállt, mikor a magyar nyelv és a magyar öltözet vallásos kultusza már terjedni kezdett. Szinte szimbolikus, hogy az a Berzsenyi, aki olyan különös hangsúllyal volt a magyar nemzet költője, a magyar nemesi fölkelők mellett a horvátokat és a rácokat is ünnepli. Nem lényegtelen és súlytalan az sem, hogy munkáit többek között a zágrábi kispapok áldozatkészségéből adták ki és hogy megjelenésük után nem sokkal már idegennyelvű magyarok Berzsenyi modorában verselgetnek a pozsonyi evangélikus liceumban. Talán a szlovák Holly az utolsó, aki párhuzamosan tud haladni egy magyarnyelvű nemzeti erupcióval — Vörösmarty költészetével. De ezen túl minden párhuzam erőszakolt, a magyar nemzeti irodalom egyre inkább csak a kényelmes, világos, érthető új nyugati nemzetfogalom nemzetéhez fordult. Az irodalom megszűnt a megértés eszköze lenni: a megnemértés támogatója lett, még akkor is, ha — mint Wesselényi Szózata esetében — gyakran a megértés hirdetője akart is lenni. A nemzet egy népe, a magyar, határozottan nemzetellenes célokat kezd követni azzal, hogy mentől több országlakost és nemzettagot igyekezett kizárni abból, ami az országban a nemzetért történt, azáltal, hogy a közigazgatás, az országgyűlés számára a nemzettagok nagy részének ismeretlen nyelvet választott. S mindezt ugyanakkor, amikor a jobbagység felszabadításával a nemzet körét akarta nagyobbítani. Ez a kor az idegennyelvűekben valami nemzetalatti tömeget látott, melynek először egy nyelvkurzuson kell keresztülküzdenie magát és el kell

mennie a szabóhoz magának magyar ruhát szabatni s csak ezek után lehet valóban tagja a nemzetnek. Gondolkodásunkban, különösen, ami az első pontot illeti, igen sok igazság van. Hiszen az egész középiskolai oktatásnak az alapja a nyelvtanulás, nem önmagáért, hanem azért, hogy belépőjegyet szerezzünk egy közösségbe. Ha európaiak akarunk lenni, ismernünk kell az európaiságot, hinnünk kell benne — de ezt csak legjellegzetesebb alkotásainak ismeretében tehetjük. Két-három európai nyelv tudása nélkül aligha fogjuk megközelíteni tudni az európaiságot. Lehetett-e a magyar nemzet tagja a múlt század elején az, aki Vörösmarty, Arany, Petőfi, Széchenyi, Kossuth, Eötvös, Kölcsey műveit nem ismerte? Hangsúlyozzuk, hogy itt nemzetségről és nem néptagságról van szó. Bizonyára nem. A XIX. század tehetetlenségében olyan irodalmat teremtett, mely nemzetteremtő hagyományná vált: ismerete nem tesz ugyan a nemzet tagjává — viszont nemzeti öntudatunknak éppen ők a támaszai, lelkesítői, fenntartói, még akkor is, ha ők egy más nemzetfogalomban hittek. Paradoxonként hat, de hiába is hirdette volna valaki az ősi nemzetfogalmat — ha legalább a magyarok meghallgatására törekedett volna, magyarul kellett volna írnia. S ezzel már eleve lemondhatott volna arról, hogy a nem-magyarokra hasson. De nem lett volna észszerű akkor a magyarnyelvűséget kitagadni a nemzetből. Ebben a korban, mely hivatását nagyrészt bizony a nyelv-művelésben találta meg, nehezen foganhatott volna meg a nyelvíleg közömbös nemzet eszméje.

A magyar nemzetfogalom átalakulása tehát szinte végzet-szerűen következett be. Átmenteni a régít annyi lett volna, mint egy lőporos hordót megőrizni a tűzvészben. Körülöttünk minden kis nép a nemzetiség ápolásában talált hivatást — mi sem maradhattunk le a versenyben, hiszen még a nemzetiség ápolásánál is szentebb jelszó volt: résztvenni Európában.

Joó Tibor könyve «történetfilozófia», tehát nem röpirat, mely ilyen vagy olyan irányban akarná az olvasót befolyásolni. Mégis, átseng az egész könyvön a régi nemzetfogalom, s ezzel együtt a régi nemzetkeret visszaállításának a reménye. Sajnos, ennek éppen a reménytelenségét állapítottuk meg az eddigiekben. Az azóta magyarok és nemmagyarok között magasra nőtt nemzeti kultúrák nem hidak, hanem falak lettek: egyes kis népek, melyek valaha nemzettagok voltak, ma vannak azon a ponton, hogy kultúrájuk mélyítésében keressék hivatásukat. Hivatástalanságunk megint csak újabb akadálya az idegennyelvűek renacionalizálódásának. De talán túlságosan alávetettük magunkat a nemzeti irodalom ígézetének. *Be kell látnunk, hogy a nyugati nemzetfogalom útja számunkra ma is, szétesettségünkben is járhatatlan, de járhatatlan a hajdani magyar népek számára is.* Másutt kell keresnünk a kiutat.

Ha a nyelv talán le is zárja a maga sorompóit, a műveltség

más területei más törvények szerint terjednek. A nyelvhez nem kötött zene például sohasem annyira egy nép tulajdona, mint egy éppen zeneiségével ható költemény. El tudunk képzelni a mult században egy nagy magyar zeneköltőt, akinek sikerült volna úgy kifejezni a nemzetet, mint ahogy ezt a költők teheték. Ennek a komponistának a művei valószínűleg akadálytalanul eljutottak volna a nem-magyarokhoz is, és ott a nemzeti öntudatot hirdették volna. Ma mindez már késő, a Kárpátok koszorúja alatt nemzeti hiúságok és féltékenykedések tombolnak a kiegyenlítődésnek leg-
alább is kis reményével.

A nyugati nemzetfogalom a népi attributumok közül kiragadott egyet, talán nem is a leglényegesebbet, a nyelvet, és ezen az alapon szabdalta ki a nemzeteket. Mi lett volna a helyzet, ha nem a nyelvet, hanem — tegyük fel — a pentatoniát teszik meg a magyar nemzet kritériumává, ha a pentatoniához való ragaszkodás lett volna a magyar nemzetiség feltétele? Hiszen a zenei kifejezés-mód, különösen primitívebb kultúrákban, vetekedik a nyelvi fontosságával. Valóban, a nyelvhez nem kötött népi kultúrában, valamint a régebbi, Bessenyei előtti magyarországi irodalomban találhatjuk meg a régi Hungária népei újabb nemzeti együtt-
élésének alapját. *Csak egy szélesen értelmezett «hungarológia» készítheti elő azt a szellemet, mely képes lesz visszaállítani — még ha bizonyos szellemi áldozatokba kerül is — a régi magyar nemzetet.* Ennek a «hungarológiának» nagyszerű alapvetése Joó Tibor könyve. Megtanuljuk belőle, hogy trianoni tragédiánkban szinte végzettszerű fordulatot kell látnunk — ha szembe akarunk szállni a végzettel, akkor elsősorban nemzetfogalmunkat kell revideálnunk.

De vajjon időszerű e ez ma, mikor minden erőnkkel éppen a nemzet, jelen esetben tehát a mai magyar nemzet erősítésére kell gondolnunk, szabad-e ma itt rombolásról beszélni, még ha úgy rombolunk is, mint Kazinczy Palladiója, aki «rontott, mert építeni akart»? A nemzet békülékenyen leeresztett felvonóhid-jain nem fognak-e bemasírozni az ellenség csapatai is? Szabad-e ma a súlypontot áthelyezni arról az irodalomról, mely ma is nap-jainkhoz szól? Szabad-e a megvilágító sugarat máshová vetíteni arról a költészetről, mely reformot, nemzeti öntudatot, s végül a szabadság szellemét hirdeti? S végül szabad-e gyöngíteniünk a nyugati típusú nemzetfogalmunkat akkor, mikor nyugatról egy újabb, az eddiginél is veszedelmesebb és idegenebb nemzet-fogalom kezd terjedni s egy mellékes faji kritériumra, a leszár-mazásra helyezi a fősúlyt? Joó Tibor könyve egy százötvenéves félrelépés bírálata kapcsán éppen erről az új veszedelemről szól, ez az új veszedelem teszi könyvét izgalmasan időszerűvé és hasznossá. S viszont, egy ma még nyilvánvalóan helytelen elv példája is meggyőző a nyugati nemzetfogalom elvi alapjának helytelenségé-

ról. Megérhetjük, hogy csak a kerekfejű feketék lesznek a nemzet tagjai, vagy a sasorrúak, vagy a kékszeműek — mindez csak azért, hogy még jobban szakadozzék Szent István, Nagy Lajos, Hunyadi Mátyás birodalma.

Nem állíthatjuk magunkat azzal, hogy megtaláltuk a ki vezető utat a káoszból, melybe a nyugati nemzetfogalom rántott. A felvetett kérdésekre nincs felelet — a tudomány eljut az igazsághoz és ott megáll —, a többi a publicisztika és a politika feladata. Joó Tibor kérelmelhetetlen logikájú könyve hátrapillantás nélkül halad előre, de a könyvből ugyanilyen egyenes utak vezetnek logikus törvényszerűséggel az életbe is. Az élet pedig szinte parancsolóan követeli, hogy letérjünk a száz éve járt nemzetfogalom útjáról és visszataláljunk az ezerévesre, mely univerzális, melyben helyet kap mindenki, aki hisz a nemzetben, aki hisz abban, hogy az Isten rejtett céljaiban ennek a nemzetnek is feladata van, hivatást nyert osztályrészül, melyet csak ő és senki más nem való sithat meg. Ez az egyetlen megoldása az ősi tölgyet egyszer már kidöntött nemzetiségi kérdésnek is — ez az egyetlen kiküszöbölése a nemzetiség, a kisebbség, a népcsoport kísértő idegen fogalmának.

A recensens keveset szólt ezúttal a könyvhöz. Csak megnyugtató közölni befejezésül, hogy Joó Tibor könyve nemcsak a magyar nemzeteszme fejlődésének rajza, hanem kritikája a XIX. század nagy ideológiai irodalmának is — megállapításait a kor alapos ismerete és egész irodalmunk mély és beható tanulmánya alapján tette. Olyan könyv, melyet nem elég elolvasnunk: *állást kell foglalnunk mellette vagy ellene*. Az állásfoglalás egyúttal választást jelent a völkisch és a történelmi Magyarország között. A választásunk — az elmondottak után — nem kétséges.

A T É L E L É

*Az ősz az erdőt tarkítja már,
észresevettük, elmúlt a nyár.
Itt kell hagyjuk a fenyveseket,
nem leszünk már víg szerelmesek.*

*A láthatáron kozmás ború.
Őszünkre tél jő, tél s háború.*

*Búsan kérjük: nem lett volna jobb,
ha valami szikla ránk robog?
Ha kurta-kigyó belénk harap
s széthordanak vadak, madarak?*

Jékely Zoltán